
ФІЛОСОФІЯ

Андрущенко Т. В.

ОСВІТА ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ЦІННІСНОГО РОЗКОЛУ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

У статті аналізується процес подолання ціннісного розколу цивілізації засобами освіти, розглядаються інтеграційні процеси в цій сфері та формування толерантності.

Ключові слова: людина, освіта, цінності, цивілізація, культура, виховання.

Серед факторів, що утверджують толерантність, чи не найбільш ефективним є такий соціальний інститут, як освіта. І це зрозуміло. Освіта, особливо в її європейській університетській традиції, завжди була джерелом породження смислів, взаємопорозуміння на науковому, теоретично-філософському, ціннісно-гуманітарному рівнях. Донедавна освітня галузь існувала лише в межах національних держав, де школи і університети були осередками створення та розповсюдження національних культурних цінностей. Але об'єктивна ситуація, що домінує в сучасному європейському і світовому освітньому просторі, свідчить про необхідність якнайглибшої інтеграції національних освітніх систем в єдині регіональні і світові осередки знання, культури, просвітництва.

Сучасний світ, що стоїть перед загрозою критичного загострення глобальних проблем, вимагає як науково-інноваційних механізмів їх подолання, так і гуманітарно-концептуального осмислення феноменологічного підґрунтя засобів і чинників об'єднання людства навколо їх вирішення. “Загострення глобальних проблем залишає людству досить мало часу на їх вирішення. Тобто зараз існує дві можливості: або людство знайде нову парадигму такого вирішення та розробить механізми її впровадження через реформування освітніх систем у формуванні нових видів практичного світогляду, або усі ми приречені на загибель” [1, 64]. Лише освіта з її значним світоглядно-

просвітницьким потенціалом здатна донести до широких мас населення усвідомлення необхідності спільних дій, спільного мислення, ціннісної солідарності. Зміни, що відбуваються, особливо глобалізація та інформаційна революція, приводять до зростання значущості освіти в суспільному житті; поряд з наукою вона стає найбільш пріоритетною сферою всієї життєдіяльності, одним з головних чинників прогресу. У зв'язку з цим набуває особливої актуальності теоретично-концептуальний аналіз потенціалу освіти як засобу подолання ціннісного розколу між різними цивілізаціями, створення мереж інтелектуального зв'язку між інтелігенцією різних країн і регіонів з метою функціонування єдиного світоглядно-ціннісного простору подолання цивілізаційних протиріч і конфліктів.

Важливість концептуального аналізу впливу освіти на міжцивілізаційні інтеграційні процеси та формування цінностей світової світоглядно-інтелектуальної єдності полягає ще й в тому, що цей вплив має багаторівневий та різнонаправлений характер, здійснюється багатьма суб'єктами соціокультурної та просвітницької творчості. "Інтеграції в освіті властиві свої, відмінні від інших, ознаки. Насамперед, виділяється комплексний багатоплановий характер впливу інтеграції у сфері світової освіти на весь хід сучасного суспільного розвитку. Безпосередньо пов'язаною із цією ознакою є така особливість інтеграції в освіті, як потреба в її випереджальному характері. За сучасних умов інтернаціоналізації знання виступає як вирішальний ресурс, а процес його нагромадження набуває безперервного характеру. Співробітництво в сфері освіти повинне випереджати подібний процес у будь-якій іншій сфері" [2, 32]. Випереджальна суть освіти, перспективна спрямованість до вирішення різноманітних проблем, особливості організації освітнього процесу, спрямованого на інноваційний розвиток науково-педагогічних методів сприяють тому, що саме інтеграція у сфері освіти, в комплексі з міжнародною науковою співпрацею, є перспективною моделлю майбутнього світового міжцивілізаційного порозуміння, яке є по суті необхідною умовою для подальшого розвитку людства та його самозбереження. Тому мета статті – визначити потенціал освіти як засіб подолання ціннісного цивілізаційного розколу.

Інтеграційні процеси в освітній сфері мають достатньо тривалі традиції (від учнівських і студентських обмінів до проведення міжнародних олімпіад в галузі різних наук), однак саме в останні десятиліття уряди країн, керівники освітніх галузей, ректори вузів відчували необхідність глибшої організаційної, методичної, навчально-методичної уніфікації, яка б давала змогу учням, студентам,

викладачам, науковим співробітникам різних країн долати міжнаціональні і міжцивілізаційні бар'єри в галузі навчальної і професійної самореалізації. Світ, перетворившись на єдину мережеву систему циркуляції різноманітної інформації, вимагає від людини вміння компетентно цією інформацією користатися. Окрім того, інформаційний світ є глобальним, що також вимагає від людини глобального стилю мислення, а також вміння і світоглядної готовності долати міжцивілізаційні протиріччя (мовні, традиційні, релігійні тощо). Усвідомлення цих тенденцій призвело до того, що почали утворюватися різноманітні освітні та просвітницькі угруповування, союзи, асоціації тощо.

Одним з найвизначніших в цьому плані, з нашої точки зору, є процес інтеграції вищих навчальних закладів Європи, який отримав назву Болонського та перетворився на один з визначальних для сьогоденної європейської культури трендів. “Під “Болонським процесом” розуміють процес формування країнами Європи єдиного освітнього простору. Оскільки європейські освітні системи далекі від одноманітності, створення зони європейської вищої освіти вимагає їхньої гармонізації та порівнянності. Це можливо за умови структурних перетворень європейських освітніх систем зі збереженням їхніх національних особливостей” [3, 178]. Саме такий принцип європейської культури та світобачення, за яким основною соціокультурною цінністю є усвідомлення необхідності світоглядного єднання на основі збереження різноманітності та толерантного ставлення до “іншого”, стає фундаментом міжцивілізаційного діалогу як у сфері освіти, так і в інших сферах суспільного життя. Європейська освіта завжди трималася і розвивалася на принципі толерантного ставлення до нових ідей, методів, світоглядно-просвітницьких цінностей. Створення ж єдиної системи вищої освіти, яка дозволить всім суб'єктам освітньої, навчально-наукової та дослідної діяльності творчо самореалізовуватися саме в тематичних осередках їх наукової зацікавленості, перетворює європейську освіту на систему вироблення ефективних методів боротьби з чинниками міжцивілізаційних розколів і конфліктів.

Примітною є і організаційна історія Болонського процесу, який в найкращих традиціях європейської толерантності і солідарності розпочинався у вигляді своєїрідної вільної асоціації ректорів, які ставили собі за мету створення простору освіти, в якому основним принципом була б інноваційно-гуманістична підтримка суб'єктів навчально-наукової діяльності в їх творчій співпраці. Попередниками Болонської угоди стали Велика хартія університетів (Magna Charta

Universitatum) і Сорбонська декларація. Велику хартію університетів було прийнято 18 вересня 1988 року на з'їзді європейських ректорів на честь святкування 900-річчя найстарішого навчального закладу Європи – Болонського університету. Ця хартія стала справжнім credo європейських університетів: вона заклала фундамент подальшого розвитку університетів як центрів культури, знання та досліджень. Основні принципи Великої хартії університетів (Magna Charta Universitatum) такі: 1) університет – самостійна установа в суспільствах із різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній та історичній спадщині. Він створює, вивчає, оцінює та передає культуру за допомогою досліджень і навчання. Для задоволення потреб навколишнього світу його дослідницька та викладацька діяльність має бути морально й інтелектуально незалежною від будь-якої політичної й економічної влади; 2) викладання та дослідницька робота в університетах мають бути неподільні для того, щоб навчання в них відповідало постійно змінюванім потребам і запитам суспільства, науковим досягненням; 3) свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя. Керівні органи й університети, кожний у межах своєї компетенції, повинні гарантувати дотримання цієї фундаментальної вимоги. Відкидаючи нетерпимість і будучи завжди відкритим для діалогу, університет є ідеальним місцем зустрічі викладачів, які здатні передавати свої знання і володіють необхідними засобами для їхнього удосконалення за допомогою досліджень та інновацій, та студентів, які мають право, здатність і бажання збагатити свій розум цими знаннями; 4) університет є хранителем традицій європейського гуманізму. Тому він постійно прагне до досягнення універсального знання, перетинає географічні та політичні кордони, затверджує нагальну потребу взаємного пізнання і взаємодії різних культур [див.: 4, 103-104].

Очевидно, що саме такі принципи гуманізму, толерантності в усіх її формах, усвідомлення місії ствердження загальнолюдських та загальнопланетарних цінностей тощо мають лежати в основі подолання міжцивілізаційних суперечностей, нетерпимості та непорозуміння. У зв'язку з цим, на нашу думку, саме форма загальноєвропейського єднання у сфері вищої освіти є прикладом, випереджальним експериментом щодо побудови соціокультурної моделі міжцивілізаційного співіснування не на основі суперечностей, а завдяки здатності до толерантної і ціннісно-світоглядної взаємодії.

Організаційно ініціаторами Болонського процесу виступили міністри освіти Німеччини, Франції, Італії, Великобританії, які

25 травня 1998 року підписали в Парижі декларацію, спрямовану на гармонізацію національних систем вищої освіти (Сорбонська декларація). У ній міністри закликали країни Європейського співтовариства та інші країни приєднатися до їхньої ініціативи зі створення загальної системи, спрямованої на розширення доступу до європейської освіти та підвищення конкурентоспроможності європейського ринку праці та освітніх послуг. Болонську декларацію було підписано в 1999 р. в м. Болонья (Італія) міністрами освіти 29 країн. Сьогодні Болонський процес об'єднує 46 країн, серед яких і Україна, яка приєдналася до нього 19 травня 2005 року, підписавши Декларацію на Бергенській конференції [див.: 3, 178-179]. Приєднання України до Болонського процесу певним чином задало імпульсу реформаторським тенденціям в галузі вищої освіти, однак виключно формалістський підхід реалізації, з одного боку, і відсутність усвідомлення європейських цінностей солідарності, толерантності і демократичності в суспільній свідомості нашого населення – з другого, фактично відібрали у України шанс здійснити значний поступ у бік єдиної європейської сім'ї. Незважаючи на це, у нас існує глибока впевненість, що лише на шляху реального приєднання української освітньої системи до структур і цінностей, що домінують в Європі, наша вища освіта матиме можливість не скотитися до деградаційного рівня та отримати нову енергію поступального розвитку.

Більше того, вся Європа і світ розуміють, що лише із залученням абсолютної більшості освітянських спільнот можливий справжній рух до побудови ефективної інтелектуально-інноваційної цілісності, яка здатна буде протистояти глобальним проблемам та долати фактори міжцивілізаційних розколів. Для цього розвинуті європейські системи вищої освіти беруть на себе велику відповідальність щодо допомоги менш прогресивним партнерам по встановленню новітніх критеріїв, методів, організаційних та дослідницьких форм освіти. “Загалом визначальними критеріями освіти в рамках Болонського процесу є якість підготовки фахівців; зміцнення довіри між суб'єктами освіти; відповідність європейському ринку праці; мобільність; сумісність кваліфікації на вузівському та після-вузівському етапах підготовки; посилення конкурентоспроможності Європейської системи освіти” [5, 4]. Таким чином, держави з меншими освітніми традиціями чи нижчим рівнем наукового і організаційного забезпечення мають великі можливості прогресу відносно лідерів європейської освіти, а останні отримують можливість, по-перше, пропагувати і розповсюджувати європейські цінності знання, свободи, солідарності та, по-друге, залучати нових партнерів для ефективнішого вибудовування

загальноєвропейської політики щодо вирішення різноманітних криз (екологічної, демографічної, антропокультурної тощо). Саме в такому ракурсі Болонський процес розглядається нами як один з найефективніших сучасних засобів подолання ціннісного розколу цивілізації. Отже, існує доцільність продовження міжнародного, міжрегіонального, глобального співробітництва у сфері освіти, яке б сприяло виробленню нового світогляду у молоді, який би містив в своїй структурі розвинуте почуття толерантності, солідарності, прагнення до подолання будь-яких розбіжностей, навіть цивілізаційних.

Безумовно, такі грандіозні соціокультурні проекти, як Болонський процес, не можуть відбуватися без певних суперечностей. Так, якщо, як ми згадували вище, в країнах пострадянського простору, зокрема в Україні, цей процес набув більше формального характеру, то в розвинутих європейських країнах багато університетських адміністрацій вбачало приєднання до Болонського процесу недоцільним, адже воно могло б через механізми уніфікації і стандартизації завдати шкоди глибоким освітнім традиціям того чи іншого університету.

Окрім того, часто з'являлась критика уніфікованого ставлення до оцінки навчальної і науково-дослідної діяльності, яке поряд з можливістю залучення спеціалістів з різних країн, водночас, на думку критиків, знижувало якість цих досліджень, сприяючи усередненим стандартам навчання, наукових здобутків, творчого саморозвитку. "Зрозуміло, будь-яка схематизація, зниження гнучкості в оцінюванні наукового і особистісного потенціалу молодих наукових кадрів має також і негативний аспект. Загальноєвропейський простір досліджень у контексті болонських ідей націлено насамперед на зміцнення співробітництва при виконанні програм, спрямованих на одержання докторського ступеня й підготовку молодих учених. Але варто пам'ятати, що цей простір конструюється певними науковими співтовариствами, які прагнуть до домінування. Завдання одержання наукового ступеня й установка на те, щоб зробити наукове відкриття, мають як точки дотику, так і відмінності. У практиці дослідницької роботи за кордоном неминуче домінує адаптаційна складова. Самореалізація і самовираження в умовах чужої культури й рамках сформованого наукового співтовариства доступні лише одиницям. Тому існує небезпека перетворення європейського простору досліджень у механізм підготовки докторантів з підвищеними адаптаційними здатностями. Наукове ж відкриття вимагає вміння вступати в конфронтацію з науковим співтовариством, виходячи за

рамки основного теоретичного потоку” [6, 49]. Безумовно, така думка має право на існування і об’єктивне підґрунтя під собою, однак, з нашої точки зору, подолання цієї та подібних їй тенденцій лежить в одній площині з виробленням ефективних засобів і механізмів подолання ціннісного розколу сучасної цивілізації. На шляху світоглядного зближення освітянських спільнот різних країн, завдяки зближенню як методичних основ їх роботи, так і гуманістичного спрямування їх діяльності, знаходиться і шлях до створення середовища толерантного ставлення до іншоцивілізаційних цінностей, яке б поєднувало в собі бажання утворювати аксіологічно-світоглядну єдність та прагнення до збереження соціокультурної самобутності себе та “Іншого”. Цей шлях, зрозуміло, важкий і довгий, але, на нашу думку, це єдина можливість для сучасного людства до самозбереження та збереження потенціалу розвитку, адже подолання сучасних глобальних криз і проблем лежить виключно у площині загальносвітового єднання.

З нашої точки зору, Болонський процес є своєрідною модельною відповіддю на виклики, що ставить перед суспільством і людиною світ глобальних міжцивілізаційних зіткнень. Визначаючи об’єктивні передумови цього процесу, В. Андрущенко, зокрема, підкреслює: “Цей рух обумовлений реальними змінами, які відбуваються на територіях Європи і світу: проблемами глобалізації, становлення інформаційного суспільства, посиленням міграційних процесів, мобільності ринків праці, обміну між культурами, а головне – об’єктивно сформованою потребою навчитися “жити разом”, зберігаючи при цьому власне етнічні, культурні, релігійні та інші розмаїтості, одночасно розуміючи і поважаючи один одного” [7, 12]. Така потреба нагально примушує представників освіти і науки всього світу, як інтелектуально-ціннісного авангарду людства, на власному прикладі показувати приклад пошуку ефективних засобів єднання перед загрозами, які постають перед людством через кризові тенденції становлення глобалізованого світу. Освіта і наука, таким чином, стають своєрідною “експериментальною лабораторією” з вироблення механізмів прищеплення великим спільнотам, суб’єкти яких знаходяться по різні боки цивілізаційних розколів, відчуття світоглядної необхідності єднання та аксіологічного підґрунтя міжцивілізаційної толерантності і солідарності, виключно на основі яких, на наше глибоке переконання, стане можливим подолання негативних для людства і людини наслідків процесів глобалізації, інформатизації, корпоративізації сучасного світу.

Процеси глобалізації, що знищують основи ціннісної

самоідентифікації різних суб'єктів соціокультурного розвитку (від особистості до цілих регіональних культур), при цьому підвищують напругу по лініям міжцивілізаційних розколів, адже осередки цивілізаційних цінностей все більше протистоять нівелюванню власної ідентичності. Парадоксально, що в цій ситуації спротив спрямовується не проти негативних тенденцій глобалізації, а проти інших цивілізаційних утворень, причому підвищується напруга нетерпимості і конфліктності на кордонах міжцивілізаційних розломів. Болонський процес в цьому аспекті стає одним з найвдаліших прикладів, коли процес уніфікації і стандартизації супроводжується не нівеляцією цивілізаційних ідентифікаційних топосів, а їх збереженням і соціокультурним розвитком. “Процес об'єднання Європи супроводжується формуванням спільного освітнього й наукового простору та розробкою єдиних стандартів та критеріїв. Водночас євроінтеграційні процеси в освіті ґрунтуються на принципі національної самототожності освітніх систем. Європейська спільнота з великою пошаною ставиться до освітніх систем різних країн. Адже світоглядно-ціннісною засадою європейської освіти була і залишається єдність у розмаїтті” [8, 27]. Принцип побудови єдиного освітнього, наукового, культурного простору на основі збереження унікальності і своєрідності його суб'єктів зрештою повинен сприяти утворенню світоглядного переконання загальних мас населення всіх країн у необхідності солідаристсько-толерантного ставлення до інших цивілізаційно-культурних цінностей. Пріоритетність в цьому аспекті освіти і науки визначається двома факторами: по-перше, суб'єкти цього процесу (освітня і наукова спільноти) є більш свідомі необхідності такого єднання та мають значний потенціал світоглядно-інтелектуальної толерантності; по-друге, саме просвітницький потенціал освіти і науки здатен ефективно вплинути на зародження і розвиток нових цінностей толерантності і солідарності у великих масах населення. Таким чином, Болонський процес, закликаний поєднати університетські спільноти Європи, насправді виконує набагато важливішу функцію – загальноцивілізаційного єднання на основі цінностей знання, добра, справедливості, толерантності і солідарності, що робить цей процес особливим явищем як в історії світової освіти, так і в історії розвитку загальнолюдської цивілізації.

Таким чином, сьогодні надзвичайно актуалізується теоретичний аналіз і концептуальне обґрунтування ролі освіти в процесі подолання міжцивілізаційних ціннісних розколів і конфліктів та створення загальнопланетарної єдності на основі інтелектуально-ціннісної єдності в різномаятті. В самій ідеї освітнього співробітництва

зкладається принцип того, що неперервний шлях до істини і добра є чи не єдиним сподіванням людства на подолання міжцивілізаційних конфліктів та протистояння глобальним проблемам та кризам. “Дослідження цивілізаційної природи освіти розширює уявлення й можливості для прийняття ідеї різноманіття світу як становлення індивідуальності в просторі загальності, для визнання необхідності виходити в освіті із загальнолюдських завдань і цінностей. Цьому сприяє зростаюче взаємопроникнення культур, підсилюючи потребу в аналізі проблем освіти в загальноцивілізаційному контексті” [9, с. 62]. Таким чином, дослідження ролі освіти в знаходженні міжцивілізаційної злагоди, толерантності та солідарності є однією з ключових проблем сучасної соціально-гуманітарної науки. Освіта перебуває на чолі руху по міжцивілізаційному зближенню (одним з найкращих прикладів є Болонський процес), створюючи гуманітарно-аксіологічне та інтелектуально-світоглядне підґрунтя для знаходження спільної мови між представниками різних народів, країн, націй, регіонів, континентів. Ключові освітні цінності: прагнення до пізнання і осмислення світу, істини, справедливості, взаєморозуміння, діалогічності – водночас повинні ставати основою для знаходження спільних точок дотику між суб’єктами соціокультурного історичного процесу, які знаходяться по різні боки цивілізаційних розколів. Лише в такому випадку, на нашу думку, стане можливим утворення загальноцивілізаційного єдиного усвідомлення необхідності солідарних зусиль для подолання тих криз і конфліктів, перед якими постає сучасний глобальний світ.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андрущенко В. П.* Філософія освіти в Україні: стан проблеми та перспективи розвитку / В. П. Андрущенко, В. С. Лутай // Наукові записки Академії наук Вищої школи України. – 2004. – Вип. 6. – С. 59-72.
2. *Десятов Т. М.* Пріоритетні тенденції формування європейського освітнього простору // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : збірник наукових праць / за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало. – Львів : ЛДУ БЖД, 2006. – С. 29-34.
3. *Козієвська О. І.* Європейська перспектива: українські реалії Болонського процесу // Вища освіта: європейський вимір та українські перспективи : матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти, 18 червня 2008 р. – К. : Парламентське видавництво, 2009. – С. 178-209.

4. Журавський В. С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В. С. Журавський, М. З. Згуровський. – К. : Політехніка, 2003. – 142 с.
5. Вища освіта України і болонський процес : навчальний посібник / за редакцією В. Г. Кременя ; авторський колектив : М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
6. Домбровська С. М. Державне управління вищою освітою в умовах трансформаційних перетворень. – Х. : Оберіг, 2010. – 174 с.
7. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 11-17.
8. Рижак Л. Євроінтеграція вищої освіти України: аксіологічний вимір // Вісник Львівського університету. Філософські науки. – 2008. – Випуск 11. – С. 27-37.
9. Утюж І. Г. Цивілізаційна парадигма освіти: теоретико-методологічний аспект // Гуманітарний вісник ЗДІА: збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗДІА, 2009. – Випуск 38. – С. 60-66.

Андрущенко Т. В. Образование как фактор преодоления ценностного раскола цивилизации.

В статье анализируется процесс преодоления ценностного раскола цивилизации средствами образования, рассматриваются интеграционные процессы в этой сфере и формирование толерантности.

Ключевые слова: человек, образование, ценности, цивилизация, культура, воспитание.

Andrushchenko T. V. Education as a factor in overcoming the division of the value of civilization.

The article examines the process of overcoming the split of the value of civilization by means of education shall be considered the integration processes in this area and the formation of tolerance.

Keywords: people, education, values, civilization, culture and education.

Богданова Н.

**САМОПЛАНУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
КУЛЬТУРИ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ**

У статті культура життєтворчості особистості як ефективний засіб її самореалізації розглядається крізь призму самопланування.